

Ekolojik Yıkımla Mücadelede İstanbul'un Gerçekleri: İstanbul Çevre Durum Raporu 2024

Basına ve Kamuoyuna

TMMOB Çevre Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi olarak, her yıl olduğu gibi bu yıl da Ekolojik Yıkımla Mücadele Haftası kapsamında İstanbul Çevre Durum Raporumuzu 5 Haziran 2024 tarihinde kamuoyuyla paylaşıyoruz.

Bu yıl İstanbul'un içme, kullanma ve atıksu durumunu, atık yönetimini, toprak kirliliğini, hava kalitesini, arazi kullanımını, kentleşme baskısını, afete karşı direncini, iklimini ve ÇED süreçlerini incelediğimiz raporumuzda oldukça çarpıcı sonuçlarla karşılaştık.

İstanbul'un 2023 yılı verilerine göre su ihtiyacını karşılayan baraj kapasitelerinin %59,42'si Avrupa Yakasında, %40,58'i ise Asya Yakasında bulunmaktadır. Buna karşılık İstanbul nüfusunun %64,07'si Avrupa Yakasında %35,92'si ise Anadolu Yakasında yaşamaktadır. Kanal İstanbul ve Yenişehir Projesi ile Avrupa Yakasında İstanbul'un su havzaları yapılaşmaya açılırken aynı zamanda bölgede nüfus artışı gerçekleşecek, Avrupa Yakası için kişi başına düşen su miktarındaki dezavantajlı durum daha da kötüleşecektir.

Mevcut durumda dahi İstanbul, Sakarya il sınırlarında bulunan Melen Havzasının suyuna muhtaç durumdadır. **Kente yaklaşık 200 km mesafede bulunan ve yüksek enerji tüketimiyle İstanbul'a içme ve kullanma amacı ile iletilen suyun kalitesi ise 3. veya 4. sınıf su niteliğindedir.** Düzce ilinin bütün kirleticileri Melen suyuna karışmakta, havzanın korunması ile ilgili ciddi bir önlem alınmamaktadır. Bu durum İstanbul halkına sağlıklı su verilebilmesi için uygulanması gereken arıtma ihtiyacını ve maliyetini artırmaktadır.

Bunun yanı sıra **İstanbul su kayıp kaçak oranının** son yıllarda yapılan çalışmalarla her ne kadar düşürüldüğü görülse de gelişmiş ülkelerde hedeflenen %5-10 oranının oldukça üzerindedir.

Su kıtlığı ile mücadele çerçevesinde su tasarrufu ve verimli su kullanımı konusunda kamu bilincinin artırılması önemli olmakla birlikte **gerçek çözüm doğal yaşam alanlarına ve ekolojik dengeye zarar veren yanlış proje ve uygulamalara son vermektir.**

Kentin atıksu yönetimi de tıpkı içme suyu gibi acil çözüme kavuşturulması gereken sorunları bünyesinde barındırmaktadır. İstanbul'da bulunan **90 adet atıksu arıtma tesisinde, toplam atıksuyun yaklaşık %43'lük kısmı yalnızca ön arıtmadan geçirilerek Marmara Denizine deşarj edilmektedir.** Bu tesislerde atıksudan sadece fiziksel olarak içindeki iri ve çökelebilen katı maddeler ayrılmakta, biyolojik arıtma işlemine tabii tutulmamaktadır.

2023 yılında atıksu arıtma tesislerinden geri kazanılan atıksu miktarı da oldukça düşüktür. İstanbul'da geri kazanılan atıksu miktarı 29.285.760 m³ olup bu miktar toplam atıksuyun yalnızca %1.78'i kadardır. Geri kalan atıksu alıcı ortama deşarj edilmektedir.

Azot ve fosfor gibi önemli kirleticileri arıtma kabiliyetine sahip, gelişmiş ileri arıtma sistemleri kapasitesi kentte oluşan atıksuların tamamını arıtacak büyüklükte değildir. İstanbul'un atıksu yönetiminde gerekli önlemlerin alınmaması durumunda can çekişmekte olan Marmara Denizi'nde canlı yaşamının tümüyle yok olacağı açıktır. Geçtiğimiz yıllarda müsülaj olarak kendisini gösteren Marmara Denizindeki kirlilik, havaların ısınmasıyla birlikte bugün Büyükçekmece'de yaşanan alg patlamasıyla kendisini hatırlatmaktadır.

Kentin yıllardır devam eden atık sorununa ilişkin 2023 yılında da ne yazık ki gerçekçi çözümler geliştirilememiştir. Atık yönetiminin ilk ve en önemli ilkesi atık oluşumunun engellenmesidir.

Ancak İstanbul'da geliştirilen projeler ve hayata geçirilen uygulamalar, genellikle bertaraf yöntemleriyle ilgili olmaktadır. Oysaki atık oluşumunun engellenmesi ve oluşan atığın kaynağında ayrı toplanması hakkında yapılacak çalışmalar, hem İstanbulluların atık yönetiminde harcadığı milyonlardan tasarruf etmesini sağlayacak hem de düzenli depolama, yakma vb. bertaraf yöntemlerinin neden olduğu çevre kirliliğinin önlenmesini sağlayacaktır.

Yürürlükteki mevzuat ve uygulamalar da atık yönetimini pratikte zorlaştıran hükümler içermektedir. Özellikle kentin merkezinde bulunan Şişli, Beşiktaş, Beyoğlu gibi ilçe belediyelerinde günlük hareketli nüfusun yoğunluğunun da etkisiyle ambalaj atıklarının yönetiminde ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Atık getirme merkezlerinin kurulacağı arazilerin bulunamaması ve Bakanlık hibe programlarında atık getirme merkezlerinin ön koşul olarak sunulması, "Sıfır Atık Belgesi" alan işletmelerin atıklarını kendi tasarruflarında değerlendirebiliyor oluşu, ilçe belediyelerinin ambalaj atığı toplama operasyonlarını başta cam ambalaj atıkları olmak üzere durma noktasına getirmiştir. Ülkenin pek çok ilinde olan ancak İstanbul'da yoğunluğu çok daha fazla hissedilen atık kağıt toplayıcılarının sisteme dahil edilememesi ve güvencesiz, sağlıksız çalışma koşullarına mahkum edilmesi, atık yönetiminin kanayan en büyük yarasıdır. Kaynağında ayrı toplanan atıkların tek gözlü kamyonlarda karıştırılarak taşınması, toplama ayırma tesislerinde güvencesiz çalışmanın yaygınlığı yıllardır devam eden ve çözüm bekleyen diğer sorunlardır.

Bu yıl incelediğimiz bir diğer sorun da toprak kirliliğidir. İstanbul'da toprağı kirleten başlıca sebepler; sanayileşmeye ve nüfusu yoğunluğuna bağlı olarak çarpık kentleşmedir. Bununla birlikte sınırlı olan tarım arazilerinin uygunsuz kullanımı, Mega projelerle verimli arazilerin yok edilmesi de diğer başlıca sebeplerdendir.

İstanbul'da sanayinin yoğun olduğu Organize Sanayi Bölgeleri dahil, birçok tesis ve fabrika bulunmaktadır. Bu tesis, fabrika ve işletmeler toprak kirliliği açısından faaliyet gereği potansiyel şüpheli saha durumundadır. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü'nde yeteri kadar denetim personelinin istihdam edilmemesi, işletme sayısının fazla olması denetimde yetersiz kalınmasına neden olmaktadır. Sanayi dışında atık yönetiminde yaşanan aksaklıklar, tarımda kullanılan kimyasallar ve hava kirliliğinin yağışlarla birlikte toprağı karışması da toprak kirliliğine neden olan faktörlerdir.

Önceki yıllarda yayınladığımız İstanbul Çevre Durum Raporları'nda da belgelendiği üzere İstanbul'da hava kirliliği önemli çevre sorunlarından biridir. Sanayi, ısınma, inşaat ve trafik kaynaklı kirlilik, hava kalitesini ciddi şekilde etkilemektedir. Bu olumsuz tabloyu bir nebze olsun iyileştiren şey ise İstanbul'un Kuzey Ormanları'dır. Hâkim rüzgâr yönü poyraz olan İstanbul, kuzeyinde yer alan ormanlar sayesinde kuzeyli rüzgârlar aracılığı ile kötü olan tablosunu iyileştirebilmektedir. Ancak Kuzey Ormanlarında Kuzey Marmara Otoyolu, Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve bağlantı yolları, İstanbul Havalimanı ile başlayan tahribat, planlanan projelerle artacaktır.

Son yıllarda hava kirliliği ile mücadele hususunda Bakanlığın en büyük övünç kaynağı limit değerlerinin aşağı çekilmesi olmuştur. Ancak Bakanlık Raporunda günlük ve saatlik limit aşımalarına dair bir bilginin bulunmayışı, istasyonların ölçüm yapmadıkları gün sayılarının ne kadar olduğunun paylaşılmayışı, İstanbul'un gerçek hava kalitesinin tespitini engellemektedir. Tüm bu büyük eksiklere rağmen raporun sunduğu veriler Dünya Sağlık Örgütü standartlarına göre değerlendirildiğinde İstanbul'un hava kalitesinin sağlıklı bir yaşam için uygun olmadığını göstermektedir.

Gürültü kirliliği, İstanbul'da plansız kentleşmenin getirmiş olduğu sorunların en önemli sonuçlarından birisidir. Yıllar içinde merkezi hükümetlerin uygulamış oldukları hatalı ekonomi politikalarının bir neticesi olarak başta İstanbul olmak üzere ülkenin büyük şehirleri kontrolsüz göç almış, bu durum da plansız kentleşmeye yol açmıştır. **Konutlarla eğlence mekanlarının, sanayi kuruluşlarının, atölyelerin iç içe olması, gürültüye hassas alanların oluşturulmaması, çevre düzeni planlarında yapılan değişiklikler vb. nedenlerle gürültü kirliliği canlı yaşamını tehdit eder boyutlara ulaşmıştır.**

İstanbul genelinde gürültü kirliliğiyle mücadele için çevresel gürültü seviyesi ölçümlerinin yapılarak gürültü haritalarının yenilenmesi, bu haritalar çerçevesinde mümkün olan en yerel ölçekte halkın ve sivil toplum kuruluşlarının paydaş haline getirilerek eylem planı oluşturulması elzemdir. Ayrıca mer'î mevzuatın gürültü kirliliğine neden olan faaliyetlerin önünü açmayacak biçimde revize edilmesi öncelikli atılması gereken adımlardan biridir.

Mega projeler, 16 milyona yaklaşan resmi nüfusuyla, düzensiz kentleşmesiyle ve ihtiyacı karşılayamayan altyapısıyla, herhangi bir müdahale olmasa dahi doğal taşıma kapasitesini çoktan aşmış İstanbul ekosistemini yok olmanın eşiğine getirmiştir.

Kentin su havzaları, orman, mera ve tarım alanları üzerindeki baskıyı azaltmak için nüfusu artırmaya yönelik yatırım ve planlamadan kaçınılması gerekmektedir. Özellikle 2009 yılında onaylanan İstanbul ili 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nın kentin kuzeyindeki hassas ekosistemlerin korunmasını gözetken esasına sadık kalınmalıdır.

Ancak gerçekleştirilen Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve bağlantı yolları, Kuzey Marmara Otoyolu ve İstanbul Havalimanı projeleri ile birlikte bu ilke açıkça ihlal edilmiştir. Yatırım programına alınan projeler incelendiğinde de bu ihlalin ve İstanbul'un yaşam alanlarına yönelik yapılaşma baskısının devam edeceği görülmektedir. Kanal İstanbul ve Yeni Şehir Rezerv Alanları Projesi ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nü kullanacak şekilde İstanbul'un kuzeyinden geçecek Gebze-Çatalca demiryolu hattı projesi, bu ihlalin ve İstanbul'un kuzeyindeki yapılaşmanın devam edeceğini göstermektedir.

Türkiye'nin 11 ilinde büyük yıkım getiren 6 Şubat depremleri sonrasında yayınladığımız 2023 yılı İstanbul Çevre Durum Raporunda, olası bir İstanbul Depremine hazırlık olarak altyapı ile ilgili yapılması gereken çalışmaları özetlemiştik. Bu yıl da bir kez daha vurgulamak isteriz ki olası büyük bir depreme hazırlık için bina stokunun yansıra altyapının da dayanıklı hale getirilmesi hayati önem taşımaktadır. Enkaz ve yıkıntı atıklarının yönetimi için plan ve hazırlıkların tamamlanması depremden önce alınması gereken önlemlerdendir. Halkın hızlı bir şekilde sağlıklı içme suyuna erişiminin sağlanabilmesi için kentin içme suyu ve atıksu şebekeleri ile su ve atıksu arıtma tesislerinin bugünden doğal afetlere dayanıklı hale getirilmesi gerekmektedir.

Ancak doğayı bir sermaye birikim aracı olarak gören anlayış, halkın ve doğanın çıkarları yerine karlılık için gerekli yasal düzenlemeleri yapmaktan çekinmemekte, ekolojik yıkım projelerine karşı açılan davaları ve yargı kararlarını görmezden gelmektedir. 13 Şubat 2024 tarihinde Erzincan'ın İliç ilçesinde Anagold Madencilik Çöpler Maden İşletmesi'nde yaşanan facia bunun en acı örneklerinden biridir. Yaşanan bu facianın benzerlerinin ülkenin dört bir yanında yaşanma olasılığı oldukça yüksektir. 1993 yılından bu yana 23 kez değişikliğe uğrayan ÇED Yönetmeliği nedeniyle İliç vb. onlarca yıkım projesinin önündeki yasal engeller kaldırılmıştır. Sadece İstanbul'da 30 yılda 277 projenin ÇED Olumlu Kararı ile 197.811 projenin ise ÇED Gerekli Değildir Kararı verilerek uygulanmasına izin verildiği görülmektedir.

Kapitalist ekonomi politikalarıyla hayata geçirilen yıkım projeleri, dünya genelinde artan sıcak hava dalgalarına, yüzey sıcaklıklarının yükselmesine, deniz suyu sıcaklıklarındaki artışa, hava, su ve toprak kirliliğine neden olarak hem ekosistemler hem de insan yaşamı üzerinde ciddi tehditler oluşturmaktadır.

İstanbul'da uygulanan kar amaçlı yatırım programları sonucu ortaya çıkan kirlilik ve yapılaşma baskısı, canlı yaşamını tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Kentleşme politikalarının gözden geçirilmesi, iklim değişikliğine karşı dirençli altyapı çözümlerinin uygulanması, kentin iklim değişikliği etkilerine karşı daha dayanıklı hale gelmesi için yeşil alanların artırılması, geçirimsiz yüzeylerin azaltılması ve enerji verimliliğinin artırılması ertelenemez zorunluluklardır. Kentin iklimini, flora ve faunasını tehdit eden mega projelerden vazgeçilmeli, en önemli varlıklarından biri olan Kuzey Ormanları tahribatına son verilmeli, İstanbul'un su havzalarına, tarım, orman ve mera alanlarına zarar verebilecek, kentin kirlilik yükünü artıracak tüm projeler iptal edilmeli ve yenilerine izin verilmemelidir.

İstanbul mevcut yapısıyla dahi kendi kendine yetebilir bir kent olmaktan çıkmış, başta su kaynakları olmak üzere çevre illerin doğal varlıklarını tüketen bir kente dönüşmüştür. Bu durum yaşamın devamlılığı için derhal tersine çevrilmelidir.

TMMOB Çevre Mühendisleri Odası

İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu

05 Haziran 2024